

บทความวิชาการ (Academic Article)

ผ้าซิ่นนางหาญ: ตำนานและอัตลักษณ์ผ้าทอพื้นบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย

Pha Sin Nang Han: Legend and Identity of Hand-Woven Fabric of Tai Dam Ethnic Group in Chiang Khan District, Loei Province

ไทยโรจน์ พวงมณี / Thairoj Phoungmanee

รองศาสตราจารย์, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

Assoc. Prof., Faculty of Humanities and Social Sciences, Loei Rajabhat University

thai-roj@hotmail.com

อิสริยาภรณ์ ชัยกุลลาบ / Issariyaporn Chaikulap

ผู้ช่วยศาสตราจารย์, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

Asst., Faculty of Humanities and Social Sciences, Loei Rajabhat University

itsariyachaikulap@gmail.com

Received: October 27, 2023, Revised: March 20, 2024, Accepted: April 26, 2024, Published: April 30, 2024

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาตำนานและอัตลักษณ์ผ้าซิ่นนางหาญของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย ใช้แนวคิดและทฤษฎีอัตลักษณ์ ภูมิปัญญาผ้าทอพื้นบ้านและการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมในการศึกษา เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการศึกษาเอกสารและการลงพื้นที่ภาคสนาม ผลการศึกษาพบว่า ผ้าซิ่นนางหาญเป็นตำนานที่ถูกสร้างขึ้นโดยไม่ได้บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร สำหรับตำนานผ้าซิ่นนางหาญที่ถูกเล่าสืบต่อกันมามี 3 ตำนาน ดังนี้ ตำนานแรกผู้หญิงไทดำ 3 คนทอผ้า โดยผู้หญิงคนที่ 1 และผู้หญิงคนที่ 2 เริ่มต้นทอผ้าแล้วเสียชีวิตโดยไม่ทราบสาเหตุ ผู้หญิงคนที่ 3 จึงได้ทอผ้าต่อก่อนทอได้บนบานว่าจะนำผ้าที่ทอเสร็จถวายแก่ผีบ้านผีเรือนในพิธีเสนเฮือน ตำนานที่สอง กล่าวถึงหญิงไทดำ ชื่อ นางหุง อยู่เมืองแกลงได้ร่วมรบกับทหาร เพื่อต่อสู้ข้าศึกที่เข้ามารุกรานบ้านเมือง โดยนางได้ทำการรบอย่างเต็มความสามารถ จนขับไล่ข้าศึกออกไปจากเมืองได้ เมื่อกลับถิ่นฐานจึงได้ทอผ้าถวายราชินี และพระราชินีได้พระราชทานชื่อใหม่ว่า “นางหาญ” ส่วนตำนานที่ 3 เป็นเรื่องช่างทอที่ต้องการทอผ้าซิ่นนางหาญถวายพระเจ้าแผ่นดินเพื่อแสดงถึงความจงรักภักดี อย่างไรก็ตามแต่ละตำนานได้สื่อสารถึงทักษะและความสามารถของหญิงไทดำที่มุ่งมั่น เด็ดเดี่ยว และกล้าหาญที่จะทอผ้าให้มีความสวยงาม สำหรับอัตลักษณ์ผ้าซิ่นนางหาญ คือ ผ้าทอลายมัดหมี่และลายทอขีดจำนวน 5 ลายคือ ลายนาคใหญ่ ลายนาคน้อย ลายช่อปราสาท ลายขีดผีเสื้อ และลายขีดตุ้ม ที่แฝงเรื่องราวความกล้าหาญของหญิงไทดำ ส่วนคุณค่าของผ้าซิ่นนางหาญ ได้แก่ ด้านความเชื่อ ด้านประวัติศาสตร์ ด้านวิถีชีวิต ด้านเศรษฐกิจ ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น และด้านการท่องเที่ยว

คำสำคัญ: ผ้าซิ่นนางหาญ, ตำนาน, อัตลักษณ์ผ้าทอ, กลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ

Abstract

This academic article aimed to study the legend and identity of the *pha sin nang han* (hand-woven fabric) of the Tai Dam ethnic group in Chiang Khan district, Loei province, Thailand. The study was explored by using the concept and identity theory, local wisdom in local fabric weaving, and reproduction. The data was collected from documentary and field study. The results showed that *Pha Pha Sin Nang Han* is a legend based on oral tradition without written evidence. The story structure has a beginning and ending. The legend of *Pha Sin Nang Han* was verbally inherited into three versions. The first legend told the story of three Tai Dam female fabric weavers. The first woman and the second woman started weaving fabrics, but later, they died of an unknown cause of death; therefore, the third woman continued weaving. Before weaving, she prayed to bring the finished woven fabric to offer to *phi ban-phi ruan* in *sen huan* ceremony. The second legend was about a Tai Dam woman named Hoong who lived in Mueang Taen and joined the army to fight the invading enemies with full ability until the enemies were chased off the city. When returning to her hometown, she started weaving fabrics to offer to the queen, and the queen named the fabric “*nang han*”. Thirdly, the legend was the story of the fabric weaver who wanted to weave *pha sin nang han* to offer to the king in order to show their respect. However, each of the legends communicates the skills and abilities of Tai Dam women who were focused, determined, and brave to finish weaving fabric beautifully. The identity of *pha sin nang han* is the five patterns of *mud mi* and *khit* patterned fabrics, namely the *nak yai* (The great Naga pattern), *nak noi* (the small Naga pattern), the *cho prasat*, the butterfly pattern, and the *khit tum* pattern hidden with the story of braveness of Tai Dam women. The values of *pha sin nang han* were found in aspects of belief, history, lifestyle, economy, local wisdom, and tourism.

Keywords: *pha sin nang han*, legend, identity of hand-woven fabric, Tai Dam ethnic group

บทนำ

บ้านนาป่าหนาดเป็นหมู่บ้านกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำที่อยู่ร่วมกับชาวบ้านในพื้นที่ที่เป็นคนท้องถิ่น รวมทั้งสิ้น 150 หลังคาเรือน มีชาวไทดำ จำนวน 43 หลังคาเรือน ชาวไทดำส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เดิมใช้ชีวิตแบบเรียบง่าย มีการถักทอ และจักสานข้าวของเครื่องใช้ไว้ใช้ในครัวเรือน ผลจากการพัฒนาทำให้ บ้านนาป่าหนาดเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตไปจากเดิม เช่น ภาษาพูด และการแต่งกาย แต่ยังคงอนุรักษ์วัฒนธรรม และประเพณีของตนเองไว้อย่างเหนียวแน่น หมู่บ้านตั้งอยู่บนพื้นที่สูงเรียกว่า “โคก” เดิมเป็นพื้นที่ป่าไม้ มีความอุดมสมบูรณ์ เรียกว่า “ป่าดึก” ต่อมาได้เปลี่ยนเป็นป่าหนาด เนื่องจากมีต้นหนาดขึ้นอย่างหนาแน่น เมื่อชาวไทดำอพยพมาตั้งหลักแหล่งมากขึ้น จึงได้ถางป่าและได้จับจองที่ดินสำหรับทำไร่นามาจนถึงปัจจุบัน ชาวไทดำมีภูมิปัญญาท้องถิ่นในลักษณะจารีต ศิลปะ นันทนาการ ภาษา วรรณกรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี ได้แก่ พิธีเสนเฮือน พิธีกรรม การเซป่าง การประดิษฐ์ตุ้มนกและตุ้มหนู เมื่อความเจริญของบ้านเมือง

ได้เข้ามาในพื้นที่ทำให้ชาวไทยต้องปรับตัวและต้องดำรงอยู่บนฐานการสำนึกในรากเหง้าของตัวตนอย่างเหนียวแน่น และนักวิชาการได้ลงพื้นที่ศึกษาในหลากหลายมิติเพื่อค้นหาคำตอบจากความเป็นมาและความเป็นพลวัต แม้ว่า การพัฒนาจะช่วยให้คุณภาพชีวิตของชาวไทยดีขึ้น และสะดวกสบายขึ้น แต่ด้วยเงื่อนไขทางวัฒนธรรม วิถีชีวิตและความเชื่อเฉพาะจึงเลือกรับสิ่งที่เหมาะสม และมีประโยชน์สูงสุดกับชุมชน ส่วนด้านสังคมภายในนั้น มาจากความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของตนเองให้ตอบสนองต่อสภาพสังคมสมัยใหม่ เศรษฐกิจชุมชน และการเมืองการปกครอง ดังนั้นเมื่อการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น จึงส่งผลต่อการพัฒนา ให้ก้าวหน้าเพื่อนำไปสู่การจัดการท่องเที่ยว ซึ่งการพัฒนาจะมีประโยชน์ต่อคนในพื้นที่ และคนในสังคม สำหรับ อัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำที่ถูกนำมาสู่การขยายวัฒนธรรมกับการท่องเที่ยวขึ้น ได้แก่ การแต่งกาย ที่มีลักษณะสีดำ ผู้ชายสวมเสื้อที่เรียกว่า เสื้อไท และ นุ่งสังข์ก้อม ส่วนผู้หญิงสวมเสื้อก้อม นุ่งผ้าซิ่นลายแดงโม ผ้าซิ่นนางหาญ การพาดคลุมผ้าเปียว และเครื่องแต่งกายสำหรับใช้สวมใส่ในพิธีกรรมหรืองานพิเศษของ กลุ่มชาติพันธุ์ไทดำด้วย ส่วนปัจจุบันชาวไทยนิยมแต่งกายรูปแบบร่วมสมัยเสียเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็มีผู้สูงอายุ บางส่วนที่ยังคงสวมใส่เสื้อผ้า และเครื่องแต่งกายแบบไทดำในชีวิตประจำวัน (พิสุทธิลักษณ์ บุญโต, 2557) วัฒนธรรมเหล่านี้สามารถกระตุ้นให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาเพื่อเรียนรู้และมีประสบการณ์ร่วมกับ วัฒนธรรมที่แตกต่าง

ผ้าทอมือพื้นบ้านเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมของมนุษย์ที่มีภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสรรหาวัตถุดิบ เช่น เส้นใยจากพืชและสัตว์มาผ่านกระบวนการแปรรูปและทอ โดยสอดแทรกสัญลักษณ์ ความหมาย สารและโลกทัศน์ เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ความเชื่อความศรัทธา และประสบการณ์ชีวิตที่ช่างทอขึ้นดำรงอยู่ เช่นเดียวกับผ้าซิ่นนางหาญ ที่เป็นผ้าที่ถูกสร้างคุณค่าผ่านพิธีเสนเฮือนของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ โดยเป็นผ้าทอมือที่ได้สื่อสารวิถีชีวิตของ ผู้หญิงไทดำ และแสดงอัตลักษณ์ความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำพื้นที่บ้านนาป่าหนาด อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย ได้เป็นอย่างดี สำหรับผ้าซิ่นนางหาญแล้วได้ถูกยอมรับว่าเป็นทุนทางปัญญาและทุนทางวัฒนธรรมร่วมกับ ผ้าซิ่นลายแดงโมที่มีตำนานเฉพาะที่แฝงไว้ด้วยความงาม ซึ่งความเฉพาะของตำนานและรูปแบบของผ้าทอ ได้ถูกนำมาเป็นเครื่องมือใช้ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ เนื่องจากมีเรื่องราวที่มีคุณค่าสำหรับมัดคู่เทศก์ท้องถิ่นใช้สื่อสารการท่องเที่ยวผ่านตำนานของหญิงไทดำ ที่ต้องการทอผ้าให้สำเร็จ เพื่อนำไปถวายผีบ้านผีเรือน ผีบรรพบุรุษ หรือ ผีเจ้านาย ปัจจุบันผ้าซิ่นนางหาญ ได้ถูกผลิตเข้ามาอย่างต่อเนื่อง จากเดิมทอขึ้นเพื่อใช้สวมใส่ในชีวิตประจำวันและใช้เป็นองค์ประกอบ ในพิธีเสนเฮือน โดยใช้วัตถุดิบ เช่น ฟ้าย และไหมที่มีอยู่มากในพื้นที่ที่ช่างทอใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นแปรรูป เป็นเส้นใย การมัดหมี่ การขีดและการทอ จนปรากฏเป็นผืนผ้าที่แฝงด้วยความคิด จิตวิญญาณและสุนทรียศาสตร์ตามแบบแผนของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำมาสู่การทอขึ้นมาเพื่อเป็นผลิตภัณฑ์ทางวัฒนธรรม ดังที่ คลทรรณรัตน์ ดิษบรรจง (2563) กล่าวว่า ผ้าซิ่นนางหาญมีคุณค่าความงามจากเรื่องราว เทคนิคการทอ ผสมผสานระหว่างการขีดและการมัดหมี่ การใช้สี และการจัดวางช่วงจังหวะของลาย ดังนั้นภูมิปัญญาของ ช่างทอผ่านร่องรอยการคิด จินตนาการ และทักษะการใช้หลักการทางทัศนศิลป์ ได้แก่ หลักสมดุล กลมกลืน จุดเด่นและเอกภาพ จึงทำให้ผ้าซิ่นนางหาญมีความเหมาะสมลงตัว และความเป็นระบบ อย่างไรก็ตามเรื่องราว ผ้าซิ่นนางหาญกับพิธีเสนเฮือนได้สร้างความผูกพัน ความรักและความสามัคคีในกลุ่มได้ นอกจากนี้ ผ้าซิ่นนางหาญมีประวัติศาสตร์และตำนานแฝงอยู่ สามารถสร้างการรับรู้ถึงคุณค่าของวิถีชีวิต วัฒนธรรม

ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความเฉพาะ สามารถพัฒนาต่อยอดเป็นผลิตภัณฑ์ทางวัฒนธรรม และการจัดการท่องเที่ยวของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำบ้านนาป่าหนาดได้ จากที่กล่าวมาผู้เขียนจึงสนใจที่จะศึกษาด้านและอัตลักษณ์ผ้าชิ้นนงหาญของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ บ้านนาป่าหนาด อำเภอเขียงคาน จังหวัดเลย

แนวคิดและทฤษฎี

1. ตำนานและการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม

ตำนาน (Legends) เกิดจากการถูกกำหนดและสร้างขึ้นโดยคนในวัฒนธรรมนั้น ๆ แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ตำนานที่เป็นลายลักษณ์อักษรที่เขียนขึ้นมาเพื่อสื่อสารกับคนในและคนนอกชุมชนท้องถิ่น และตำนานที่ไม่ได้บันทึกข้อมูลเป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งรายละเอียดของเรื่องราวขึ้นอยู่กับผู้เล่าแต่ละคน โดยมีปัจจัยที่เกี่ยวข้อง เช่น ความเชื่อความศรัทธา ความทรงจำและประสบการณ์เป็นตัวกำหนดรายละเอียดในการเล่าซึ่งอาจมีเนื้อหาบางส่วนที่ถูกเพิ่มเติมหรือตัดทอนออกไปตามความทรงจำ ทั้งนี้ตำนานจะถูกเล่าก็ต่อเมื่อมีผู้สนใจศึกษาเข้าไปขอความรู้เท่านั้น ตำนานมีองค์ประกอบสำคัญคือ 1) ส่วนโครงเรื่อง (Plot) มีการเริ่มเรื่อง การพัฒนาเหตุการณ์ในเรื่อง จุดวิกฤติ ภาวะคลี่คลายและตอนจบของเรื่อง 2) แก่นของเรื่อง (Theme) ที่ให้คติสอนใจ เช่น ทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว หรือการให้ความเคารพนับถือต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ตำนานมีความเกี่ยวข้องกับพื้นที่ (Space) แบ่งออกได้หลายระดับดังนี้ ระดับชาติ ระดับจังหวัด ระดับท้องถิ่น และระดับชาวบ้าน (ลัดดา จิตตคุตตานนท์, 2565) สำหรับการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมนั้นเกิดจากการผลิต การเผยแพร่ การบริโภคและการผลิตซ้ำ ซึ่งการผลิตนั้นถูกคิดมาตั้งแต่บรรพบุรุษสืบต่อกันมาด้วยการสังเกตจดจำและปฏิบัติสืบทอดต่อในชุมชน โดยไม่ได้บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร มีระบบการผลิตแบ่งออกเป็น การสืบทอดจากบรรพบุรุษ และการสอนจากผู้ที่มีความรู้ ส่วนการเผยแพร่เป็นกระบวนการทำให้คนอื่น ๆ ได้รับความรู้ถึงการมีอยู่ในระดับชุมชน อำเภอ จังหวัด และประเทศ สำหรับการบริโภคทางวัฒนธรรมนั้นเป็นกระบวนการที่คนได้รับความรู้จากการเผยแพร่ถึงที่มา หรือการพัฒนาเปลี่ยนแปลง โดยการบริโภคอาจเกี่ยวข้องกับคนในและคนนอก สำหรับการผลิตซ้ำเป็นกระบวนการรักษาให้วัฒนธรรมคงอยู่ต่อไปด้วยการคิดค้นหรือการทำตามลักษณะการสืบทอด ส่วนการผลิตซ้ำสามารถทำได้ดังนี้ การสอนเพื่อการเรียนรู้ การปฏิบัติการสร้างสรรค์ใหม่ด้วยการปรับเปลี่ยนหรือพัฒนาองค์ประกอบ การร่วมแสดงงาน และการจัดพื้นที่เป็นแหล่งเรียนรู้ (ทัศนีย์ภรณ์ งามพรม และ อนุภรณ์ รัตนชัยวงศ์, 2563)

2. อัตลักษณ์และภูมิปัญญาผ้าทอพื้นบ้าน

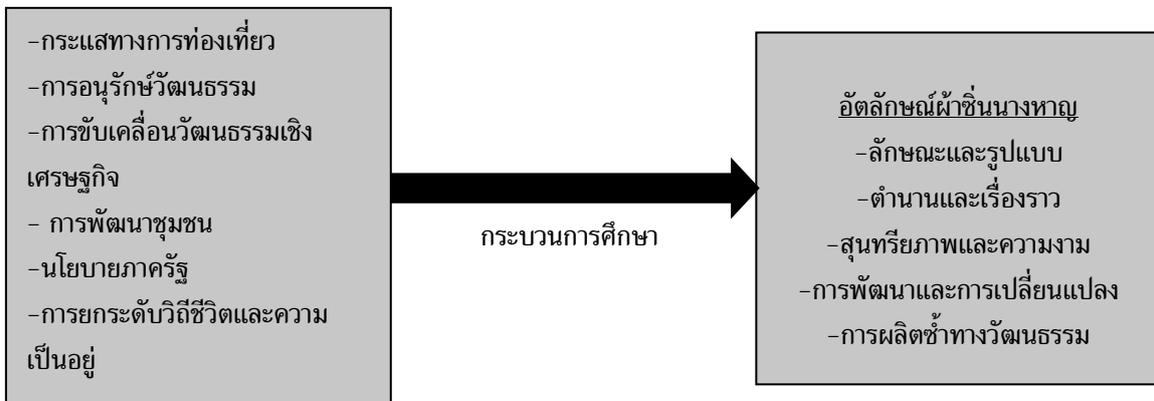
อัตลักษณ์ (Identities) เป็นสิ่งบ่งบอกความเป็นตัวตนของสิ่งต่าง ๆ ที่ทำให้ทราบถึงลักษณะเฉพาะของสิ่งนั้น โดยอัตลักษณ์จะมีพลวัตไปตามกาลเวลาและบริบททางสังคม ซึ่งอัตลักษณ์อาจมิใช่การมีเพียงหนึ่งเดียวเท่านั้น แต่อาจมีหลายลักษณะที่ถูกประกอบขึ้นมา หรือถูกสร้างขึ้นจนมีลักษณะพิเศษที่บ่งบอกตัวตนของสิ่งนั้น ซึ่งการมีอัตลักษณ์เฉพาะจะช่วยสร้างตัวตน สร้างการจดจำ สร้างความสามัคคี และสร้างความตระหนักต่อการอนุรักษ์ให้คงอยู่ต่อไป (ไทยโรจน์ พวงมณี และคณะ, 2565) ส่วนภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) นั้นเป็นสิ่งที่แสดงถึงเอกลักษณ์ วิถีชีวิต พัฒนาการ ที่ได้สั่งสมกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีความสำคัญต่อการพัฒนาท้องถิ่น คำว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ภูมิปัญญาที่ถูกนำไปพัฒนาท้องถิ่น มีลักษณะเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่สามารถนำไปจัดการความรู้และพัฒนาศักยภาพท้องถิ่นได้ โดยแต่ละพื้นที่ของท้องถิ่นนั้น

จะมีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เหมือนหรือต่างกันได้ ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าทอพื้นบ้านนั้นเป็นภูมิปัญญาที่ได้สืบทอดกันมาจากอดีต มีการสั่งสม การพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงไปตามประสบการณ์ ทักษะฝีมือของช่างทอจากรุ่นสู่รุ่น เช่น การใช้วัตถุดิบการทอผ้าจากฝ้ายที่ปลูกและเลี้ยงไหมเองตามวิถีการดำเนินชีวิตแบบดั้งเดิม นอกจากนี้ยังคิดค้นวิธีการทอและลายผ้าให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต ความเชื่อ ความนิยมของผู้ซื้อและการอนุรักษ์ และการสืบทอดให้คงอยู่ต่อไป (สุภาพร วิชัยดิษฐ์ และคณะ, 2565) โดยเฉพาะผ้าทอนั้นเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สะท้อนวิถีชีวิตและเอกลักษณ์ของแต่ละชุมชนผ่านการถักทอ และลายต่าง ๆ มีความสัมพันธ์กับสังคม เศรษฐกิจ พิธีกรรมทางศาสนา ประเพณีสำคัญ ความเชื่อและค่านิยมของคนในชุมชน สามารถนำมาส่งเสริมและขับเคลื่อนไปสู่การท่องเที่ยวตามกระแสการท่องเที่ยวชุมชนและผลิตภัณฑ์ทางวัฒนธรรมที่กระตุ้นเศรษฐกิจให้กับชุมชนได้ อย่างไรก็ตามวิถีการทอผ้าของช่างทอแต่ละคนนั้นจะปรากฏรูปแบบ ลาย สี สัน และเทคนิคการทอที่มีความเฉพาะแตกต่างกันออกไปตามรสนิยมของช่างทอ

จากที่กล่าวมาเกี่ยวกับเรื่องเล่า อัตลักษณ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการผลิตข้าววัฒนธรรมจึงเกิดขึ้นจากการผลิต การเผยแพร่และการบริโภคของผู้คนที่อยู่ในสังคม นอกจากนี้ยังมีปัจจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องซึ่งส่งผลให้ผ้าทอพื้นบ้านอย่างเช่นผ้าชิ้นนางหาญมีอัตลักษณ์ที่ชัดเจนในระดับชาติ อันเป็นผลมาจากการพัฒนาการท่องเที่ยว การอนุรักษ์ เศรษฐกิจและนโยบายภาครัฐที่ส่งผลทำให้ช่างทอผ้าได้ผลิตข้าวช่วยต่อยอดไปถึงคุณค่าและคุณภาพที่เกิดขึ้น

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการศึกษา

หมายเหตุ. โดย อิศริยาภรณ์ ชัยกุลหลาบ และ ไทยโรจน์ พวงมณี, 2567.

ตำนานผ้าชิ้นลายนางหาญ

ผ้าชิ้นนางหาญเป็นผ้าโบราณที่ถูกเล่าขานสืบทอดกันมาในกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำบ้านนาป่าหนาด จนหน่วยงานการท่องเที่ยวจังหวัดเลย ได้นำเรื่องราวมาเป็นเครื่องมือสื่อสารการท่องเที่ยว เช่น การนำเสนอว่า ผ้าชิ้นนางหาญเป็นวัตถุทางวัฒนธรรมที่บอกเล่าวิถีชีวิต ประวัติศาสตร์การอพยพจากสภาวะสงคราม ที่ชาวไทดำนำติดตัวมาจากเมืองแกนด้วย กานต์ฉรัน สีหมากสุก (2565) กล่าวว่า ผ้าชิ้นนางหาญถูกทอขึ้นมาเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำบ้านนาป่าหนาด ตำบลเขาแก้ว อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย เพียงแห่งเดียวในประเทศไทย เป็นผ้าทอที่ถูกเล่าต่อกันมาอย่างต่อเนื่องว่า มีหญิงไทดำ 3 พี่น้องตั้งใจทอผ้าชิ้นขึ้นมาผืนหนึ่ง โดยหญิงคนแรกเป็นผู้คิดค้นการมัดหมี่ลาย และได้เริ่มต้นทอผ้า แต่ทอยังไม่ทันแล้วเสร็จก็เสียชีวิตลง หญิงคนที่สองจึงได้

ดำเนินการทอผ้าต่อ ระหว่างที่ได้ทอผ้ามากระยะหนึ่ง หญิงสาวก็เสียชีวิตตามไป หลังจากนั้นหญิงคนที่สาม ได้อาสาทอผ้าผืนเดิมต่อโดยไม่เกรงกลัวต่อความตายแบบไม่รู้สาเหตุ แม้จะมีผู้นำจิตวิญญาณทักท้วงก็ตาม แต่นางก็ไม่ฟัง ดังนั้นก่อนการทอผ้านางจึงได้บอกกล่าวกับผีบ้านผีเรือนที่เคารพนับถือว่า “หากทอชิ้นผืนนี้สำเร็จเมื่อมีพิธีเสนเหือนจะนำไปใส่สำหรับให้” หลังจากนั้นจึงได้ทอผ้าด้วยความมุ่งมั่นตั้งใจ จนเกิดเป็นผืนผ้าที่สวยงาม โดยไม่มีปัญหาระหว่างการทอเลย ผู้เฒ่าในชุมชนจึงได้ตั้งชื่อว่า ผ้าชิ้นนางหาญ อีกทั้งก่อนนำผ้าไปถวายได้จัดผ้าชิ้นนางหาญใส่พานอย่างสวยงามเพื่อให้ผีเรือนตามที่บนบานไว้เกิดความ พึงพอใจ นับตั้งแต่นั้นมาเมื่อมีพิธีเสนเหือน ชาวไทดำจะใช้ผ้าชิ้นนางหาญประกอบพิธีกรรม ดังนั้นคำว่า “นางหาญ” จึงหมายถึง ความกล้าหาญ ความมีใจเด็ดเดี่ยวของหญิงคนที่สามที่กล้าทอผ้าชิ้นจนเป็นผืนผ้าสำเร็จ (อิสริยาภรณ์ ชัยกุลหลาบ และ ไทยโรจน์ พวงมณี, 2561) เรื่องราวผ้าชิ้นนางหาญจึงถูกประกอบสร้างให้เป็นภาพตัวแทนของผู้หญิงไทดำที่มีศรัทธาภาพการคิด และการแก้ปัญหาที่แสดงถึงการมีสำนึกต่อผิบรรพบุรุษที่คอยปกป้องรักษาลูกหลานให้ปลอดภัย โดยเฉพาะพิธีกรรมเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตที่สัมพันธ์กับโลกของกับวิญญาณและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นอกจากนี้ยังมีตำนานผ้าชิ้นนางหาญที่นำเสนอถึงรากเหง้าของชาวไทดำในเวียดนาม ดังผลการศึกษาของ ภคพล รอบคอบ (2563) ที่เล่าต่อกันมาว่า มีหญิงไทดำเมืองฐาน ชื่อ นางหุ่ง เป็นชาวบ้านที่ร่วมรบกับทหารของเมือง ด้วยความรักถิ่นฐานและกตัญญูต่อบรรพบุรุษที่สร้างบ้านเมือง จึงนำทหารเป็นผู้ขับไล่พวกที่มารุกรานออกไป หลังจากชนะศึกสงครามแล้ว นางหุ่งได้กลับมาบ้านดูแลครอบครัวพร้อมกับทอผ้าถวายราชินีของชาวไทดำด้วย เมื่อราชินีได้รับผ้าทอจึงได้เปลี่ยนชื่อใหม่ให้นางหุ่งเป็น “นางหาญ” เพื่อเป็นการยกย่องที่สามารถนำกองทัพรบจนชนะข้าศึกได้ และผ้าชิ้นที่ถูกทอขึ้นจึงถูกเรียกตามชื่อใหม่ของนางหุ่งว่า “ผ้าชิ้นนางหาญ”

นอกจากนี้ตำนานผ้าชิ้นนางหาญยังถูกทำให้เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตชาวไทดำที่แสดงถึงจินตภาพในอดีตของชาวไทดำที่อพยพในช่วงสงคราม ผ้าชิ้นนางหาญก็ต้องถูกนำมาใช้ประกอบพิธีกรรมด้วย ดังนั้นความพิเศษของผ้าชิ้นนางหาญจากกระบวนการก่อนทอ และระหว่างการทอ รวมถึงการเป็นผ้าทอที่ได้ร่วมเดินทางและอพยพหนีสงครามและการถูกกวาดต้อนพร้อมกับชาวไทดำ จึงเป็นผ้าที่ชาวไทดำเก็บรักษาไว้เป็นอย่างดี ก่อนที่จะนำมาใช้เป็นองค์ประกอบร่วมในพิธีเสนเหือนที่เชื่อมโยงกับบรรพบุรุษเมื่อถึงช่วงเวลา ส่วนลักษณะพิเศษของผ้าชิ้นนางหาญแต่ดั้งเดิมนั้น ช่างทอจะต้องรู้ได้ด้วยใจตนเองว่า “ผ้าทอที่จะเริ่มต้นการทอนั้นมีสายอะไรบ้าง และมีวิธีการทออย่างไร” แนวคิดนี้ได้ถูกนำเสนอให้เห็นว่า ช่างที่จะทอผ้าชิ้นนางหาญได้นั้นล้วนต้องเป็นผู้ที่มีบุญบารมีและเป็นผู้ถูกเลือกให้เป็นผู้ทอเท่านั้น ส่วนอีกแนวทางหนึ่งนั้นถูกเล่าต่อกันมาว่า ผ้าชิ้นนางหาญได้ถูกช่างทอขึ้นมาเพื่อการถวายพระเจ้าแผ่นดินของไทดำอันเป็นเครื่องแสดงถึงความจงรักภักดี ซึ่งปัจจุบันได้นำมาสัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ ที่มักเรียกกันว่า “ผีเจ้านาย” อันแสดงถึงการตระหนักรู้และสำนึกถึงบุญคุณบรรพบุรุษไทดำที่เป็นเจ้าเมืองแถบ อย่างไรก็ตามตำนานแต่ละชุดที่บอกเล่าต่อกันมาย่อมมีนัยที่ผู้สร้างต้องการสื่อสารให้เป็นไปตามเป้าหมาย ดังที่ ลัดดา จิตตคุตตานนท์ (2565) กล่าวว่า ตำนานที่สื่อสารออกมาล้วนต่อกย้ำและสถาปนาให้ความศักดิ์สิทธิ์เพิ่มมากขึ้น

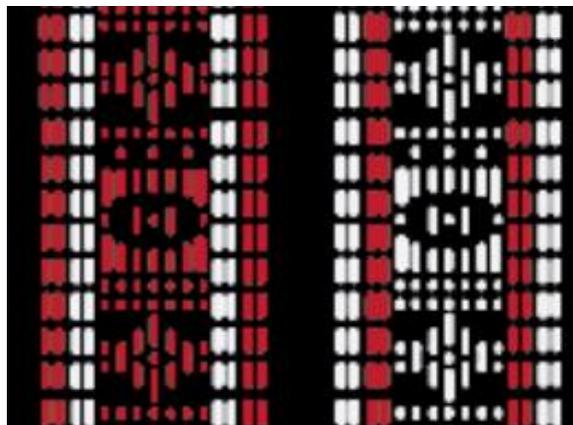
สำหรับผ้าชิ้นนางหาญถูกนำเสนอภาพลักษณ์ของความมุ่งมั่น ตั้งใจ ความเด็ดเดี่ยว และการตั้งอยู่ในความดีงามของหญิงไทดำมาอย่างต่อเนื่อง ทศนีย์ภรณ์ งามพรม และ อนุภรณ์ รัตนชัยวงศ์ (2563) กล่าวว่า การนำเสนอให้คนนอกรับรู้ถือว่าเป็นการผลิตซ้ำผ่านการเผยแพร่ให้กับคนนอกและคนในรับรู้ในฐานะผู้บริโภค

เช่นเดียวกับการรับรู้ถึงผ้าชิ้นนางหาญที่ถูกผสมผสานด้วยองค์ประกอบย่อยอย่างเช่น ลายขนาดใหญ่ และลายนาควู่หรือนาคเกี้ยว ที่นำความเชื่อเรื่องนาคของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำมาสร้างรูปทรงนาควู่แบบใหม่ ด้วยการมัดหมี่ นอกจากจะสื่อสารเรื่องน้ำและความอุดมสมบูรณ์แล้ว ยังหมายถึง การมีอำนาจเหนือมนุษย์ ทั้งปวง ในฐานะที่นาคเป็นผู้ดูแลและเป็นผู้พิทักษ์คนดี ซึ่งการนำผ้าชิ้นนางหาญมาใช้ในพิธีเสนเฮือนย่อมช่วย ยึดโยงถึงความรักความผูกพันระหว่างกัน และบรรพบุรุษของชาวไทดำทุกคนที่มีบุญคุณต่อลูกหลานด้วย ดังนั้นไม่ว่าชาวไทดำจะอยู่ที่ไหนจะต้องกลับบ้านมาเข้าร่วมพิธีกรรม ผ้าชิ้นนางหาญจึงเป็นปัจจัยหนึ่งใน พิธีกรรมที่ช่วยทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ไทดำมีความเหนียวแน่น มั่นคงต่อความรักในตัวตนและพร้อมที่จะ เรียนรู้รากเหง้า ผ่านกิจกรรมทางวัฒนธรรมและประเพณีที่ช่วยสร้างการเรียนรู้ เข้าใจ ชื่นชม และการ ตระหนักรู้ในบุญคุณของรากเหง้าผ่านพิธีกรรมการเคารพ การศรัทธาและการให้เกียรติกันด้วยการแต่งกาย ตามแบบแผนที่คนรุ่นเก่าได้กำหนดไว้เข้าร่วมพิธีกรรมที่ยึดมั่นอย่างเหนียวแน่น

ที่มาและนัยเชิงความหมายของลายผ้าชิ้นนางหาญ

ผ้าชิ้นนางหาญถูกสร้างสรรค์ขึ้นบนฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทอผ้า ที่มีตำนานการเล่าสืบ ต่อเนื่องกันมา สำหรับผ้าชิ้นนางหาญนั้นมีลายบนผืนผ้าที่ประกอบสร้างรวมกันจำนวน 5 ลาย มีแรงบันดาลใจ และแนวคิดมาจากสิ่งแวดลอมรอบตัวที่นำมาสร้างความหมายใหม่ให้สอดคล้องกับความเชื่อและการสร้าง ความศักดิ์สิทธิ์ดังนี้ ลายแรก คือ ลายขีดตุ้ม มีที่มาของลายจากงานตุ้มโฮมของชาวไทดำ ที่มีชาวไทดำจาก ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) ประเทศเวียดนาม และในประเทศไทย ได้แก่ เพชรบุรี ราชบุรี สระบุรี นครปฐม และเพชรบูรณ์เดินทางมาร่วมงาน พบปะแลกเปลี่ยนข่าวสาร โดยจัดขึ้น เป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2540 ชาวไทดำเลือกวันจักรีเป็นวันจัดงาน เพื่อแสดงความจงรักภักดีและการ สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณที่ชาวไทดำได้เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารแห่งราชจักรีวงศ์ ภายในงานตุ้ม โฮมจะจัดชบวนแห่ การจัดการแสดงของพี่น้องไทดำ เช่น การเต้นแซปาง การเลี้ยงพาข้าวอาหารไทดำ และการประกวดธิดาไทดำ

ภาพที่ 2 (ภาพซ้าย) ผีเสื้อหรือตัวบีที่เป็นแนวคิดการออกแบบการทอขีด (ภาพขวา) ลายขีดที่เกิดจากวิธีการทอขิด ทำให้เกิดเป็นรูปร่างรูปทรงของผีเสื้ออยู่ส่วนกลางของลายและขนบข้างด้วยลายขีดตุ้มโฮม

หมายเหตุ. โดย อิศริยาภรณ์ ชัยกุลลาบ และ ไทยโรจน์ พวงมณี, 2567.

ลายที่สองคือ ลายขีดผีเสื้อหรือลายตัวบี (ภาพที่ 2) ที่มาจากตัวม้วนหรือตัวหนอนใหม่ที่ช่างทอเลี้ยงไว้ เพื่อนำเส้นไหมมาเป็นวัตถุดิบทอผ้า สำหรับจรชีวิตของตัวม้วน เริ่มจากเมื่อผีเสื้อหรือตัวบีผสมพันธุ์กัน และได้วางไข่ ช่างทอจะนำไขมาวางไว้บนกระดาษขาวไม่ให้กระทบกระเทือน จนฟักออกมาเป็นตัวม้วน ช่างทอจะนำใบหม่อนมาพับและหันให้เป็นฝอยแล้วนำไปโรยใส่ตัวม้วนกินเป็นอาหาร เมื่อตัวม้วนโตเต็มที่จะหยุดกินใบหม่อน จึงแยกเอาผ้าใส่ไว้ใน “จ่อ” เพื่อให้พันเส้นใยหุ้มตัวเองไว้ หลังจากนั้นตัวม้วนจะกลายเป็นผีเสื้อทองหรือที่เรียกว่า “รังไหม” ด้านในมีตัวดักแด้ ทิ้งไว้หนึ่งสัปดาห์แล้วนำมาต้มเพื่อสาวเป็นเส้นไหมได้ โดยต้มในน้ำเดือดปานกลาง จากนั้นนำเส้นไหมไปผึ่งให้แห้งแล้วเข้าสู่กระบวนการตีเกลียว กรอไหม การสาวไหม กรอเส้นไหมเข้าหลอด และการทอผ้า เนื่องจากวิถีการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนไปทำให้ชาวไทดำไม่ได้เลี้ยงตัวม้วนแล้ว (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2564) อย่างไรก็ตามลายผีเสื้อที่ถูกออกแบบด้วยการลดทอนรูปทรงให้เป็นรูปทรงใหม่ผ่านการมัดหมี่บนเส้นใยอย่างมีจังหวะ เมื่อถูกนำไปทอด้วยการยกขีด จึงเกิดรูปแบบผีเสื้อที่มีความงามแบบใหม่ มีนัยหมายถึง ความรักและชีวิตที่มีความสุข และเป็นสัญลักษณ์ของบรรพบุรุษ หรือแดน ที่คอยช่วยคุ้มครองดูแลทุกข์สุข และทำลายล้างอุปสรรคทั้งปวงได้ ตลอดจนคอยช่วยเหลือมนุษย์เมื่อเดือดร้อนหรือภัยพิบัติ ซึ่งชาวไทดำนิยมประดิษฐ์ลายผีเสื้อลงบนผืนผ้าสำหรับนำไปมอบให้กับญาติผู้ใหญ่หรือผู้ที่ตนนับถือ

สำหรับลายที่ 3 คือ ลายขนาดใหญ่ หรือชาวไทดำเรียกว่า “ลายเงือก” หรือ “โตเงือก” โดยที่ขนาดใหญ่ถือว่าเป็น “ปัว” หรือราชาที่เป็นผู้ดูแลควบคุมน้ำในแม่น้ำ เป็นเจ้าแห่งสรรพสัตว์ในห้วงน้ำ อาศัยในน้ำลึกหรือที่เรียกว่า “วังน้ำ” มีลักษณะเป็นงูใหญ่ มีหงอนสีแดงเหนือหัว มีสีสันจุดฉาด ตัวใหญ่เท่าเสาเรือน ลำตัวยาว มีครีบทัดตามแนวสันหลังมีพลังมหาศาล แม้ว่านาคจะมีอยู่จริงในความคิดความเชื่อของผู้ศรัทธา และถูกจินตนาการจากช่างศิลป์ประดับตกแต่งอาคารสถาปัตยกรรมในพุทธศาสนาอย่างสวยงาม สำหรับทศนะช่างทอผ้ากลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ มองว่า “นาคมีความสง่างามจากรูปแบบของร่างกายและองค์ประกอบเมื่อนำมาออกแบบทวงท่าและลีเลื้อยอย่างนาคสะดุ้ง เมื่อนำไปจัดวางตามตำแหน่งของพื้นที่ผ้าทอจะให้ความรู้สึกถึงความอ่อนไหวและการลื่นไหลอย่างมีจังหวะ” ส่วนลายที่ 4 คือ ลายนาคคู่ 2 ตัว มีลักษณะนาคสองตัวเกาะเกี่ยวสอดประสานกันกัน แสดงถึงสัญลักษณ์ของนาคที่มักอยู่กันเป็นกลุ่ม เมื่ออยู่รวมกันมาก ร่างกายจะสอดประสานกันตามธรรมชาติของนาคที่ไม่อยู่นิ่ง ซึ่งช่างทอได้จินตนาการให้รูปทรงนาคเกาะเกี่ยวกันไปตามแนวตั้งของผืนผ้า ได้การตัดทอนรูปทรงนาคให้เรียบง่าย มีลีลาเคลื่อนไหวที่งดงาม โดยนัยของนาคนั้นเป็นตัวแทนของความอุดมสมบูรณ์ และผู้กำหนดฝนฟ้าให้ตกต้องตามฤดูกาล ความหมายที่สร้างการรับรู้หลัก คือ “นาค” มีนัยหมายถึงน้ำที่ชาวไทดำมีกินมีใช้ตลอดทั้งปี และการมีน้ำที่อุดมสมบูรณ์ย่อมทำให้ได้พืชผลอุดมสมบูรณ์ด้วย ดังนั้นความเชื่อเรื่องราวจึงส่งผลต่อการดำรงอยู่ของกลุ่มด้วย

ลายสุดท้ายคือ ลายช่อปราสาท หรือกาแล ที่นำรูปแบบมาจากส่วนประกอบของสถาปัตยกรรมส่วนบนหลังคาเรือนไทดำมาสร้างลาย มีความหมายสำคัญเป็นพิเศษที่สื่อถึงตำนานการอพยพครั้งใหญ่ของบรรพบุรุษกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ โดยเล่าต่อกันมาว่า “ก่อนแยกย้ายจากกันในวันพระจันทร์ครึ่งเสี้ยวพวกเขาได้นัดกันไว้ว่า เมื่อไปถึงถิ่นใหม่บ้านทุกหลังที่สร้างขึ้นต้องมีสัญลักษณ์ของพระจันทร์ครึ่งเสี้ยวบนหลังคาเพื่อเป็นสัญลักษณ์รำลึกถึงรากเหง้าและให้คนชาติพันธุ์เดียวกันพบเจอกันได้” โดยช่อปราสาทมีลักษณะเป็นไม้เหลี่ยมแกะสลักลาย นำมาต่อปลายด้านบนของช่อบันลมนือจ้าวและออกไก่อ โดยทำไขว้ติดกัน มี

เป้าหมายหลักคือเพื่อป้องกันลม และนัยเชิงความหมายที่สื่อถึงการปกป้องคนในครอบครัวให้ปลอดภัยจากภัยธรรมชาติ เช่น สภาพอากาศที่แปรปรวน หรือลมพายุที่รุนแรง แต่เดิมนั้นช่อปราสาทใช้ไม้ไผ่สองแท่งไขว้กัน ต่อมาได้พัฒนารูปแบบให้มีลักษณะอย่างเขาควาง เพื่อเป็นตัวแทนของเกษตรกรรม (สถานีวิทยุเวียดนาม, 2563) อย่างไรก็ตามก็ตีลายช่อปราสาท ได้ถูกสื่อถึงการความสดใส และความสว่างไสวแห่งการดำเนินชีวิต โดยเป็นปรัชญาที่ถูกนำมาเปรียบเปรยว่า “ไม่ว่าชาวไทดำจะมีชีวิตอยู่ในสภาพขัดสนหรือยากแค้นเพียงใด ในท้ายสุดชาวไทดำก็สามารถที่จะฟื้นคืนและดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างยั่งยืน”

จากที่กล่าวมาลายที่ปรากฏบนผืนผ้าชิ้นนางหาญ (ภาพที่ 3) ได้ถูกหยิบยืมมาจากปรัชญาและความเชื่อของกลุ่มไทดำที่มีต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ช่างทอจึงได้นำสิ่งที่ตนเองรู้จักและรับรู้มาออกแบบสร้างสรรค์ให้เป็นลายมีรูปร่างรูปทรงเรียบง่าย แต่เชื่อมสัมพันธ์และเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต และสร้างการตระหนักร่วมกันถึงคุณค่าที่มีต่อชีวิตที่อยู่กันอย่างมีความสุข โดยเฉพาะนาคเป็นสัญลักษณ์ของน้ำที่ช่วยหล่อเลี้ยงชีวิตของชาวไทดำให้คงอยู่มาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งบ้านนาป่าหนาดมีภูเขาแก้วที่ถือว่าเป็นต้นน้ำที่ใสสะอาดให้ชาวไทดำได้ใช้ จึงมีพิธีกรรมเกี่ยวกับนาคและน้ำผสมผสานไปกับการรักษาแหล่งน้ำด้วย

ภาพที่ 3 ตำแหน่งของผ้าชิ้นนางหาญ ประกอบด้วย ตีนชิ้น ตัวชิ้น ตีนชิ้น และตำแหน่งของลายผ้าชิ้นนางหาญทั้ง 5 ลาย

หมายเหตุ. โดย ไทยโรจน์ พวงมณี, 2567.

อัตลักษณ์และสุนทรียภาพผ้าชิ้นนางหาญ

ผ้าชิ้นนางหาญสามารถบอกถึงอัตลักษณ์และความเป็นตัวตนกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำได้เป็นอย่างดีในท่ามกลางบริบทร่วมสมัยบนพื้นที่สังคมไทย (พิสุทธิลักษณ์ บุญโต, 2557) ผ้าชิ้นนางหาญถูกทอขึ้นเพื่อใช้ในพิธีเสนเฮือน ช่างทอแต่ละคนจะตีความหมายของสิ่งที่ตนเองรับรู้และถ่ายทอดความงามออกมาในลักษณะที่แตกต่างกัน จนแสดงเอกลักษณ์ของสกุลช่างของไทดำแต่ละบ้านได้ แต่ในความแตกต่างก็มีชนบ

การปฏิบัติร่วมกันคือ จำนวนช่องลายและเรื่องราวของแต่ละช่องที่นำมาประกอบให้เป็นผืนผ้า ที่สื่อสาร ความเชื่อ ความเป็นมงคลและความศักดิ์สิทธิ์ร่วมกัน ซึ่งความหมายแฝงเร้นช่วยสร้างการรับรู้ทางสุนทรียภาพตามความจริงและจินตภาพได้ สำหรับโครงสร้างของลายโดยภาพรวมนั้น ได้นำเสนอถึงความกล้าหาญของผู้หญิงไทดำ แต่เมื่อรับรู้จากส่วนประกอบ เช่น เส้น สี รูปร่าง รูปทรง ผิวสัมผัสและบริเวณว่างจากการมัดหมี่ การย้อมสีจากวัสดุธรรมชาติได้สร้างการรับรู้อย่างลงตัว สำหรับอัตลักษณ์ของผ้าชิ้นอีสานและผ้าชิ้นนางหาญนั้นคือ การประกอบกัน 3 ส่วนหลักคือ ส่วนหัวชิ้น มักทอเป็นสีพื้นหรือผ้าลายริ้วแยกจากตัวชิ้นด้วยสีดำ สีแดง หรือสีขาว นำมาเย็บติดกับตัวชิ้นโดยอยู่ส่วนบน เมื่อสวมใส่ด้วยการนุ่งจะถูกมัดทับและพับจนมองไม่เห็น ส่วนที่สองคือส่วนตัวชิ้น มีพื้นที่มากกว่าส่วนอื่น ๆ ที่รวมรูปแบบและเทคนิควิธีการ ได้แก่ การมัดหมี่ การทอยกขีด และการทอสีพื้นที่ผสมผสานจังหวะของลายอย่างลงตัว ส่วนที่สามคือตีนชิ้น ทอแยกจากผืนผ้า ใช้การทอยกขีด จากนั้นนำมาเย็บต่อภายหลัง การผสมผสานองค์ประกอบของผ้าทำให้ผู้ซื้อพึงพอใจและรู้สึกถึงการมีคุณค่า อย่างไรก็ตามการรับรู้คุณค่าความงามจากผ้าชิ้นนางหาญตามทฤษฎีสัมพัทธนิยม (Relativism) กล่าวว่า จิตของผู้รับรู้ และวัตถุประสงค์ทางสุนทรียภาพนั้นได้ถูกประสานสัมพันธ์กัน จนก่อให้เกิดความรู้สึกถึงความงามจากเรื่องราว สัตว์ส่วน จังหวะ เอกภาพและความกลมกลืนบนผืนผ้าที่ใช้เส้นใยไหมหรือฝ้าย วิธีการทอ เรื่องราวและประสบการณ์อย่างลงตัว (กานต์ณรัตน์ สีสมาทสุข, 2565)

จากตำนานผ้าชิ้นนางหาญที่สื่อสารว่าเป็นผ้าที่ถูกนำมาใช้ในพิธีเสนเฮือน ซึ่งเป็นพิธีกรรมการเช่นไหว้ผีเรือนของแต่ละตระกูล ซึ่งชาวไทดำได้ถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัดสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน ส่วนตัวตนของผ้าชิ้นนางหาญนั้นช่างทอได้คิดสร้างลายบนฐานความคิดและความสัมพันธ์กับวิถีชีวิต และความเชื่อบริเวณตัวผ้ามีองค์ประกอบหลายส่วนที่สร้างการรับรู้ทางสุนทรียภาพให้กับผู้คน จากการรับรู้ 5 ลาย ได้แก่ ลายยกขีด 2 ลาย ลายขีดแรก เรียกว่า ลายขีดตุ้ม หมายถึง การตุ้มโฮมของพี่น้องไทดำ หรือการจัดงานตุ้มโฮมของพี่น้องดำในวันที่ 6 เมษายน ที่ตรงกับวันจักรี เพื่อแสดงความระลึกบุญคุณราชวงศ์จักรีที่ได้ให้ทำมาหากินและดูแลชาวไทดำเป็นอย่างดี และยังมีหมายถึง ความรักใคร่กลมเกลียวกันของพี่น้องไทดำ ไม่ว่าจะอยู่ที่ไหนจะรักใคร่กลมเกลียวกัน และเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ลายขีดที่ 2 คือ ลายขีดผีเสื้อหรือตัวบี ที่ชาวไทดำเห็นว่าก่อนที่ฝนจะตกจะมีผีเสื้อบินออกมาส่งสัญญาณเตือน โดยเชื่อว่า “ผีเสื้อเป็นสัตว์ที่อยู่ระหว่างฟ้ากับดิน หรือสวรรค์กับเมืองมนุษย์” และลายมัดหมี่ 3 ลาย ได้แก่ ลายที่ 1 ลายขนาดใหญ่ ลายที่ 2 ลายขนาดคู่หรือลายขนาดเกี้ยว มีลักษณะขนาดสองตัวเกาะเกี่ยวกันใช้สื่อความหมายถึง น้ำที่ชาวไทดำมีกินมีใช้ตลอดทั้งปี และมีพืชผลที่อุดมสมบูรณ์ ลายที่ 3 ลายช่อปราสาท หมายถึง ความสดใส ความสว่างไสวของการดำเนินชีวิต (ภคพล รอบคอบ, 2563) อย่างไรก็ตามการเลือกรูปทรงสัตว์ที่มีอยู่จริงหรือสัตว์ในจินตนาการมาสร้างลาย ย้อมแสดงถึงโลกภายในและโลกภายนอกของช่างทอผ้าด้วย ดังเช่น ผีเสื้อถูกนำมาเป็นลายมาตั้งแต่สมัยโบราณ ที่มีความเชื่อเรื่องบรรพบุรุษ หรือแดนที่ช่วยคุ้มครองดูแลทุกข์สุข ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ให้หลุดพ้นจากความทุกข์และความเดือดร้อน ดังนั้นลายผีเสื้อจึงมักนิยมทำขึ้นมาเพื่อมอบให้ญาติผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือ ส่วนลายขนาดนั้นชาวไทดำเชื่อว่า “นาคเป็นเจ้าแห่งงูทั้งปวงมีอิทธิฤทธิ์ เป็นผู้กำหนดฝนให้ตกต้องตามฤดูกาล จนสร้างความอุดมสมบูรณ์ให้กับแผ่นดินและผลผลิต” จึงถือว่าเป็นสัตว์ที่มีความพิเศษ ดังนั้นช่างทอจึงมักนำลายนาคมาใช้เป็นลายผ้าเพื่อเป็นตัวแทนถึงคุณธรรมและศีลธรรม

สำหรับผืนผ้าชิ้นนางหาญมีสีเป็นองค์ประกอบหลักที่สร้างการรับรู้ความงามได้ เช่น สีที่นำมาย้อมเส้นใยในผ้าชิ้นนางหาญนั้น ส่วนใหญ่มาจากพืชและสัตว์ มีจำนวน 5 สี ได้แก่ สีดำ จากมะเกลือ สื่อความหมายถึงความอดทน เป็นสีที่มาจาก การเก็บกตที่ต้องปลัดพรากจากบ้านเกิดเมืองนอนมาเป็นชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย สีแดงจากครั่ง เป็นสีของเลือดเนื้อและสิ่งมีชีวิตสื่อความหมายถึงความเป็นพวกและเผ่าพันธุ์เดียวกัน ความกล้าหาญ การหยุด การสิ้นสุด และการหลุดพ้น ส่วนสีขาว เป็นสีของเส้นใยฝ้ายหรือไหมที่ถูกมัดหมี่ที่เก็บสีครั้งแรกก่อนย้อมสีอื่น มีถึง ความบริสุทธิ์ ความเยือกเย็น สุภาพ ความเบิกบาน และจิตวิญญาณ สำหรับสีเขียว ได้จากใบหูกวางหรือเปลือกต้นมะม่วง สื่อถึงความเป็นธรรมชาติและพันธุ์ไม้ที่ให้ความร่มรื่น สดชื่น ผ่อนคลาย เยือกเย็น ดูแล้วสบายตาสบายใจ สูดถ่ายคือสีส้มหรือสีหมากสุก ได้จากเมล็ดคำแสด สื่อถึงอบอุ่น ความเจริญรุ่งเรือง การเคารพผู้ใหญ่ที่น่านับถือ การปกป้องและการป้องกันจากภูตผีและสิ่งไม่ดี (อิสริยาภรณ์ ชัยกุลหลาบ และ ไทยโรจน์ พวงมณี, 2561)

กล่าวได้ว่าสุนทรียภาพของช่างทอผ้าชิ้นนางหาญนั้นได้นำธรรมชาติที่อยู่รอบตัว และความเชื่อท้องถิ่น ดังที่พบว่า ชาวไทดำผูกพันกับน้ำโดยเชื่อว่า “พญานาคเป็นบ่อเกิดของน้ำที่ช่วยหล่อเลี้ยงชีวิตชาวไทดำ” จึงมีพิธีกรรมดูแลต้นน้ำที่ภูแก้ว อันเป็นภูเขาศักดิ์สิทธิ์ โดยน้ำที่ไหลลงมาให้ใช้อุปโภคและบริโภค ในหมู่บ้านนั้นมีความใสสะอาด สอดคล้องกับ อิสริยาภรณ์ ชัยกุลหลาบ และ ไทยโรจน์ พวงมณี (2561) ที่กล่าวว่า ชาวไทดำเชื่อว่า “พญานาคเอาน้ำมาให้ชาวไทดำใช้อยู่ใช้กินตลอดทั้งปี” จึงคิดระลึกถึงลายนาคที่มีบุญคุณ จึงนำรูปทรงมาคิดหารูปแบบและสร้างสรรค์ด้วยการมัดหมี่ ซึ่งลายนาคมีความสำคัญต่อจิตวิญญาณและการดำเนินชีวิตที่จะทำให้ชีวิตดีขึ้น อย่างไรก็ตามผ้าชิ้นนางหาญได้สื่อสารถึงคุณค่า ความเชื่อ ค่านิยม ความผูกพันผ่านประสบการณ์ในเรื่องราวที่เป็นมุมมองของช่างทอผ้าพื้นบ้าน ดังนั้นการมีอัตลักษณ์ของผ้าชิ้นนางหาญคือการนำเสนอความจริง ภูมิธรรมชาติด การพึ่งพาตนเอง ความสามัคคี ความอดกลั้น ความเมตตาอารี ซึ่งการรับรู้เชิงลึกจะทำให้เข้าใจถึงการมีอยู่ของชาวไทดำ ส่วนอารมณ์สุนทรียภาพเกิดจากนักทอที่ถ่ายทอดเรื่องราว รูปแบบ ลาย สีสันที่สื่อสารออกมา

การผลิตซ้ำและพื้นที่นำเสนอผ้าชิ้นนางหาญ

การเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาชุมชนบ้านนาป่าหนาด ทำให้ชาวบ้านเห็นโอกาสนำภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างการทอผ้าพื้นบ้านมาสร้างรายได้และสร้างเศรษฐกิจให้กับชุมชน ที่ผ่านภาครัฐภายในจังหวัดเลย ได้เข้าไปหนุนเสริมกิจกรรมหลากหลายมิติเพื่อให้เป็นหมู่บ้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ขยายอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่มีมาตรฐาน โดยมีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สัมพันธ์กับผ้าชิ้นนางหาญ ถูกใช้สื่อสารวิถีการดำเนินชีวิต ร่วมกับการนำเสนอพื้นที่พิพิธภัณฑ์ เรือนไทดำ และพิธีกรรมการแซ่ปาง

สำหรับการผลิตซ้ำผ้าชิ้นนางหาญจนเป็นผลิตภัณฑ์ทางวัฒนธรรมเพื่อการจำหน่ายให้กับนักท่องเที่ยวในฐานะผู้บริโภค ทศนีย์ภรณ์ งามพรม และ ณฐภรณ์ รัตนชัยวงศ์ (2563) กล่าวว่า การถูกผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่อง ก็เพื่อให้นักท่องเที่ยวในฐานะผู้บริโภคได้รับรู้และเกิดความต้องการที่จะเรียนรู้ชื่นชมหรืออนุรักษ์ร่วม ซึ่งผ้าชิ้นนางหาญยังได้ถูกส่งเสริมและพัฒนาอย่างต่อเนื่องจากภาครัฐ และได้ยกระดับผ้าชิ้นนางหาญจากการพัฒนาศักยภาพช่างทอด้วยกิจกรรมการออกแบบและการทอ จึงทำให้ผ้ามีความประณีต ส่วนการขับเคลื่อนตราผลิตภัณฑ์ (Brand) ที่ชัดเจน ทำให้ผ้าชิ้นนางหาญเป็นที่รู้จักในกลุ่มนักท่องเที่ยวอย่างแพร่หลาย สำหรับพื้นที่การจำหน่ายที่เข้าถึงได้ง่ายคือ แหล่งเรียนรู้ไทดำเขื่อนอ้าย เอ็ม

พิพิธภัณฑสถานวัฒนธรรมไทดำ และศูนย์การเรียนรู้วัฒนธรรมไทดำ (ภาพที่ 4) ที่ผ่านมาผ้าชิ้นนางหาญจำหน่ายได้อย่างต่อเนื่อง แม้ว่าจะมีราคาที่สูงก็ตาม ทั้งนี้ผู้ซื้อได้เห็นคุณค่าของเรื่องราวและรูปแบบของผ้าที่มีความโดดเด่น ดังที่ พิสุทธิลักษณ์ บุญโต (2557) กล่าวว่า ผ้าชิ้นนางหาญเป็นของดั้งเดิมที่มีคุณค่าในฐานะมรดกทางวัฒนธรรมได้ถูกนำเสนอร่วมกับบริบททางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม วิถีชีวิต ทัศนกรรมและการผลิตซ้ำเพื่อการสร้างเศรษฐกิจให้กับบ้านนาป่าหนาดได้ สำหรับการนำเสนอขายผ่านพื้นที่ออนไลน์อย่างเช่น ซอปปี้ ลาซาต้า และเพจเฮือนอ้ายเอ๋ม จึงเป็นช่องทางการสื่อสารทางการตลาดที่ทำให้ผ้าแพร่กระจายไปสู่ลูกค้าที่รู้จักและไม่รู้จักจากแหล่งทางวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำมากขึ้น โดยราคาผ้าชิ้นนางหาญที่ทอด้วยฝ้าย กำหนดราคาขายผืนละ 3,900 บาท ส่วนผ้าชิ้นนางหาญที่ทอด้วยเส้นไหม กำหนดราคาขายผืนละ 8,900 บาทตามคุณค่าของวัสดุที่นำมาใช้ทอ เช่นเดียวกับพื้นที่จำหน่ายผ้าชิ้นนางหาญในพื้นที่บ้านนาป่าหนาดและพื้นที่การจำหน่ายที่ภาครัฐและเอกชนจัดให้ขายได้ถูกทำให้สามารถเข้าถึงได้ง่าย ดังนั้นผ้าชิ้นนางหาญเมื่อเป็นผลิตภัณฑ์ทางวัฒนธรรม กลุ่มวิสาหกิจชุมชนสามารถกำหนดราคาได้เอง และผู้ซื้อมีโอกาสต่อรองราคาตามที่ตนเองพึงพอใจ แม้จะมีราคากลางที่เจ้าของวัฒนธรรมกำหนดไว้ก็ตาม อย่างไรก็ตามการสื่อสารเรื่องราวผ้าชิ้นนางหาญและกระบวนการทอผ้า ส่งผลทำให้เป็นผ้าชิ้นนางหาญเป็นผ้าทอที่ทุกคนสามารถจับต้องได้ จึงได้ผลิตซ้ำผ้าชิ้นนางหาญเชิงพาณิชย์อย่างต่อเนื่อง ทำให้ผ้ามีคุณภาพมากขึ้น และทำให้ผ้าชิ้นนางหาญห่างไกลจากความดั้งเดิม ที่มาจากการปรับปรุงแบบ ด้วยการกำหนดจังหวะและตำแหน่งใหม่ เช่น การขีดด้วยสีเหลือง สีฟ้า สีขาวและสีแดง (ภาพที่ 5-6)

ภาพที่ 4 (ภาพซ้าย) นางสำลาน กรมทอง ปรากฏท้องถิ่นและผู้สื่อสารผ้าชิ้นนางหาญให้กับนักท่องเที่ยวได้เรียนรู้ (ภาพขวา) รูปแบบของผ้าชิ้นนางหาญที่ต้องมีลายผสมผสานกันบนผืนผ้า ได้แก่ ลายปราสาท ลายนาคคู่ ลายนาคใหญ่ และลายขีด 2 ลายคือลายผีเสื้อและลายตุ้มโฮม

หมายเหตุ. การนำเสนอผ้าชิ้นนางหาญ. จาก “ความเป็นมาของผ้าทอลายนางหาญ ผ้าชิ้นชาวไทดำ เฮือนอ้าย เอ๋ม เชียงคาน.” โดย touronthai ท่องเที่ยว&เกษตร, 2562, YouTube (<https://www.youtube.com/watch?v=o9jMNCxjuOs>)

ภาพที่ 5 (ภาพซ้าย) ช่างทอใช้สีฟ้ามาทอขิดลายผีเสื้อขนาดข้างลายขิดตุ้มโฮมสีขาว (ภาพกลาง) ช่างทอใช้สีเหลืองและสี
ขาวมาทอขิดลายผีเสื้อ ใช้เทคนิคการสลับตำแหน่งสี (ภาพขวา) ผ้าชิ้นนางหาญมีออกแบบลายปราสาทให้ถี่และมัดเก็บสี
ขาวย้อมสีดำ ส่วนลายขนาดใหญ่ใช้สีเขียวส่วนพื้นสีแดง ทั้งนี้รูปลักษณะจะแตกต่างกันไปตามทักษะและรสนิยมของช่างทอ

หมายเหตุ. โดย อิศริยาภรณ์ ชัยกุลลาบ และ ไทยโรจน์ พวงมณี, 2567.

ภาพที่ 6 (ภาพซ้าย) พื้นที่จำหน่ายผลิตภัณฑ์ผ้าชิ้นนางหาญและผลิตภัณฑ์อื่น ๆ ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ โดยกลุ่มวิสาหกิจ
ชุมชนผ้าไทดำได้แสดงใบรับรองมาตรฐานนกยูงทอง (ภาพขวา) ช่างทอผ้าชิ้นนางหาญ

หมายเหตุ. ร้านจำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ. จาก “แหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาคนไทดำ ผ้าทอมือนางหาญ วิถีชีวิตไทดำ.”
โดย เพจเฮียนอาย เอ็ม, 2566, Facebook (<https://www.facebook.com/herneyeem>)

นอกจากนี้ยังมีพื้นที่การนำเสนอผ้าชิ้นนางหาญให้กลุ่มเป้าหมายและผู้สนใจได้รู้จักมากขึ้น คือการ
แสดงนาฏศิลป์ของนักศึกษาจากวิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด คณะศิลปนาฏดุริยางค์ สถาบันบัณฑิตพัฒน
ศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรมที่ได้ศึกษาวิจัยและนำผลการศึกษาค้นคว้าเรื่องราวผ้าชิ้นนางหาญมาตีความหมาย
และออกแบบการแสดง เพื่อนำเสนอพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ที่สื่อถึงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์

ไทดำ (ภาพที่ 7) จากการปรากฏตัวของผ้าชิ้นนางหาญบนเวทีการแสดงของนักแสดงทำให้ผ้าชิ้นนางหาญมีความงามเมื่อกระทบแสงไฟ จึงให้ความรู้สึกถึงมนต์เสน่ห์และความเปลิดเปล็นจากการรับรู้ชุดการแสดงมากยิ่งขึ้น ดังนั้นการนำมาใช้เป็นเครื่องแต่งกายของนักแสดงตลอดชุดการแสดงได้ทำให้ผ้าชิ้นนางหาญนำเสนอความงามที่ชัดเจน

ภาพที่ 7 (ภาพซ้าย) ผู้ออกแบบชุดการแสดงแนะนำการแต่งกายของผู้หญิงไทดำ 2 แบบคือ แบบสวมผ้าชิ้นลายแดงโม และสวมผ้าชิ้นนางหาญ (ภาพขวา) ผ้าชิ้นนางหาญที่ถูกสวมใส่โดยนักแสดงที่เป็นผู้ฟ้อนเรื่องตำนานชิ้นนางหาญของนักศึกษาสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

หมายเหตุ. การนำเสนอวิถีทัศน์ชุดการแสดงนำชายผ้าชิ้นนางหาญของนักศึกษาสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ จาก “ฟ้อนนางหาญ ผ้าโบราณไทดำ.” โดย นายเล็กคนพันธุ์ละอะ, 2559, YouTube (https://www.youtube.com/watch?v=7BgtEdn_9DI).

คุณค่าของผ้าชิ้นนางหาญ

ผ้าชิ้นนางหาญเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สื่อสารอัตลักษณ์กลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ เรื่องราวเบื้องหลังผืนผ้าถูกเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น จิตสำนึกของตัวตนและความเชื่อเรื่องพญาแถนกับวิญญานบรรพบุรุษที่ชาวไทดำนับถือ (พิสุทธิลักษณ์ บุญโต, 2557) สำหรับคุณค่าของผ้าชิ้นนางหาญนั้นสามารถมองจากมุมมองของคนภายในและคนนอกได้ดังนี้

1. ด้านความเชื่อ เกี่ยวกับอำนาจของผีบรรพบุรุษ และการบนบานศาลกล่าวของลูกหลานไทดำผ่านเรื่องราวการทอผ้า ที่ทำให้เห็นว่าความผูกพันและศรัทธาในรากเหง้าถือว่าเป็นสิ่งสำคัญ อย่างไรก็ตามได้ถูกนำมาเป็นแนวคิดในการทอผ้า และสร้างภาพลักษณ์ให้ผ้าทอถูกใช้สำหรับการถวายผีบรรพบุรุษ หรือผีเจ้านายที่เป็นบรรพบุรุษของไทดำ โดยตำนานได้เล่าต่อกันมาว่ามีหญิงไทดำ 3 พี่น้องตั้งใจที่จะทอผ้าชิ้นขึ้นมาผืนหนึ่ง โดยหญิงคนแรกเป็นผู้คิดค้นด้วยการมัดลายและเริ่มดำเนินการทอ แต่ทอยังไม่ทันแล้วเสร็จสิ้น นางก็ได้เสียชีวิตลง หญิงคนที่สองจึงได้ทอผ้าผืนดังกล่าวต่อไป โดยระหว่างการทอก็ได้เสียชีวิตตามกันอย่างไม่มีความหมายไปเป็นคนที่สอง ส่วนหญิงคนที่สามที่มีจิตใจที่แน่วแน่ที่จะทอผ้าให้สำเร็จ จึงได้อธิฐานบอกกล่าวผีเรือนว่า หากทอผ้าชิ้นผืนนี้สำเร็จ เมื่อชาวไทดำมีพิธีเสนเฮือนขึ้น ก็จะนำผ้าชิ้นนางหาญใส่สำหรับถวาย หญิงคนที่สามจึงเริ่มดำเนินการทอต่อไป จนเป็นผ้าชิ้นสำเร็จ และนำเข้าสู่การเป็นองค์ประกอบหนึ่งพิธีเสนเฮือน ซึ่งได้ปฏิบัติกิจกรรมความเชื่ออย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

2. ด้านประวัติศาสตร์ ผ้าชิ้นนางหาญถือว่าเป็นวัตถุทางวัฒนธรรมที่มีเรื่องราวสัมพันธ์กับประวัติความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำและประวัติศาสตร์การอพยพมายังประเทศไทย ดังเรื่องราวที่ว่าไทดำเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีถิ่นฐานเดิมอยู่ในแคว้นสิบสองจุไทย ต่อมาในช่วงสภาวะการณของสงคราม ชาวไทดำบางส่วนได้ถูกกวาดต้อนเข้ามาในประเทศไทยด้วยเหตุผลทางการเมือง นับตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี ประมาณปีพุทธศักราช 2322 และได้ถูกการกวาดต้อนเข้ามาในประเทศไทยอีกรวมทั้งหมด 8 ครั้ง ซึ่งครั้งสุดท้ายของการกวาดต้อนชาวไทดำจากสิบสองจุไทย อยู่ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อปราบจีนฮ่อเสร็จสิ้นลง จึงได้ยกกองทัพกลับพร้อมกับกวาดต้อนชาวไทดำส่วนหนึ่งเข้ามาในกรุงสยามด้วย โดยส่งชาวไทดำให้ไปอยู่ที่เมืองเพชรบุรี ราวปีพุทธศักราช 2430 ก่อนที่สยามจะเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้กับฝรั่งเศส โดยผ้าชิ้นนางหาญนั้นเป็นผ้าทอมือที่บรรพบุรุษไทดำได้ประดิษฐ์และมีชาวไทดำบางส่วนได้นำติดตัวจากเมืองแฉะเมื่อครั้งอพยพด้วย (กานต์ณรินทร์ สีมหากสุก, 2565)

3. ด้านวิถีชีวิต เป็นการดำเนินชีวิตที่มีความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวมาตั้งแต่อดีต โดยเริ่มตั้งแต่การปลูกฝ้าย การปลูกหม่อน เลี้ยงไหม ไปจนถึงการปั่นฝ้ายให้เป็นเส้นใยสำหรับนำไปใช้ในการย้อมสีและการทอผ้า การทอผ้าและก่อฝ้ายหม่อนสี หน้าที่เหล่านี้ล้วนต้องช่วยเหลือกันในฐานะสมาชิกของสังคม ดังคำกล่าวที่ว่า “ผู้ชายจะต้องต่อไม้เป็นโครงที่ทอผ้าและแกะสลักเป็นรูปดอกไม้ลงบนก้นและพิมพ์ให้หญิงสาว เพื่อที่หญิงสาวจะได้ทอผ้าและขึ้นลายผ้าชิ้นนางหาญอย่างสวยงามต่อไป” (กานต์ณรินทร์ สีมหากสุก 2565) ซึ่งผ้าชิ้นนางหาญได้แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทหน้าที่ของคน พื้นที่ ความศักดิ์สิทธิ์และวิถีแห่งการดำเนินชีวิตเฉพาะที่การดำเนินชีวิตต้องคิดสร้างและแก้ปัญหาในการผลิตสร้างผืนผ้าสำหรับนำมาใช้สอยในชีวิตและประกอบพิธีกรรม

4. ด้านเศรษฐกิจ ผ้าชิ้นนางหาญถูกทำให้เป็นผลิตภัณฑ์ทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว โดยการผลิตอย่างต่อเนื่องตามความต้องการซื้อ ทำให้ช่างทอมีทักษะการทอสูงขึ้น ผ้าทอประณีตขึ้น นอกจากนี้ช่างทอได้พัฒนาสายผ้า และการย้อมสีให้หลากหลายตามรสนิยมของช่างทอ เพื่อเป็นทางเลือกให้กับผู้ซื้อด้วย โดยมีภาครัฐ ได้แก่ พาณิชยจังหวัดเลย กรมการค้าภายในที่เข้ามาจัดกิจกรรมส่งเสริมและพัฒนาพื้นที่บ้านนาป่าหนาดเป็นหมู่บ้านการค้าชาย โดยมุ่งหวังการสร้างเศรษฐกิจฐานรากให้มีความเข้มแข็งเช่นเดียวกับร้านผลิตภัณฑ์ชุมชนอย่าง “เฮือนอ้ายเอ๋ม” ได้ออกไปทำการตลาดและจำหน่ายนอกพื้นที่ที่ภาครัฐจัดขึ้นในเขตกรุงเทพมหานคร ขอนแก่น อุดรธานี เชียงใหม่ นอกจากนี้ยังขยายช่องทางการขายออนไลน์สำหรับการจำหน่ายเพื่อสร้างรายได้

5. ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ผ้าชิ้นนางหาญมีลายผ้ามีรากฐานมาจากการคิดแก้ปัญหาการดำเนินชีวิตที่สัมพันธ์กับการอยู่ร่วมกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และความเชื่อ จึงได้ค้นหาหลักการเพื่อการแก้ปัญหานั้น ดังเช่นปัญหาเกี่ยวกับความงามหรือความไม่งาม ช่างทอได้ทดลองทออย่างต่อเนื่องจนค้นพบว่าองค์ความรู้จากทฤษฎีองค์ประกอบศิลป์ที่เป็นเรื่องความสมดุล ความกลมกลืน ความเป็นเอกภาพ การตัดกันช่วยให้ผืนนางหาญมีความงาม เช่นเดียวกับภูมิปัญญาการทอก็ต้องนำเส้นฝ้ายหรือเส้นไหม มาขัดกันให้เป็นลาย โดยการชิงเส้นฝ้ายหรือเส้นไหมกลุ่มหนึ่งเป็นหลัก เรียกว่า “เส้นยืน” แล้วใช้เส้นฝ้ายหรือเส้นไหมอีกเส้นหนึ่งสอดเข้าไปทางขวางของเส้นยืน เรียกว่า “เส้นพุ่ง” นำมาสานขัดกันให้เป็นลาย โดยที่ช่างทอต้องมีทักษะการทอผ้าที่ชำนาญการ เพื่อให้การทอผ้ามีจังหวะที่ลงตัว (กานต์ณรินทร์ สีมหากสุก 2565) สำหรับ

ผ้าชิ้นนางหาญนั้นใช้ภูมิปัญญาในการมัดหมี่ลำใหญ่ เรียกว่า “หมี่เกร็ดหก” ซึ่งต้องใช้ความแข็งแรงของนิ้วมือในการดึงเชือกตอมมัดหมี่ ทั้งนี้มีเป้าหมายเพื่อให้ได้ลายหมี่ที่เมื่อทอแล้วเห็นลายชัดเจน

6. ด้านการท่องเที่ยว เรื่องราวของผ้าชิ้นนางหาญที่ได้เล่าสืบต่อกันมาอย่างยาวนาน ถูกมาสร้างเป็นจุดขายการท่องเที่ยวชุมชน โดยการให้กลุ่มการจัดการท่องเที่ยวสวมใส่ผ้าชิ้นนางหาญมาต้อนรับ เพื่อแสดงอัตลักษณ์ที่แตกต่าง และการสื่อสารตำนานผ้าชิ้นนางหาญเพื่อสร้างการรับรู้ใหม่ ซึ่งการใช้ผ้าชิ้นนางหาญขับเคลื่อนการท่องเที่ยวนั้น ด้วยการให้สมาชิกสวมใส่ผ้าชิ้นนางหาญเพื่อการต้อนรับ ซึ่งกระบวนการสื่อสารจะสร้างอรรถรสและประสบการณ์ทางสุนทรียภาพแก่นักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้กลุ่มชาติพันธุ์ไทดำยังได้ร่วมกันประชาสัมพันธ์ในงาน “ดอกฝ้ายบาน สืบสานวัฒนธรรมไทเลย” ด้วยการร่วมเดินขบวนของอำเภอเชียงคานร่วมกับหมู่บ้านอื่น ๆ ได้อย่างยิ่งใหญ่ โดยมีผู้หญิงไทดำกว่า 100 คนแต่งกายด้วยผ้าชิ้นนางหาญอย่างภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ของตนเอง (ภาพที่ 8)

ภาพที่ 8 (ภาพซ้าย) ขบวนแห่ของอำเภอเชียงคานนำเสนออัตลักษณ์การแต่งกายและการสวมใส่ผ้าชิ้นนางหาญ (ภาพขวา) การพ้อนของผู้ร่วมขบวนแห่ในงานดอกฝ้ายบาน สืบสานวัฒนธรรมไทเลย

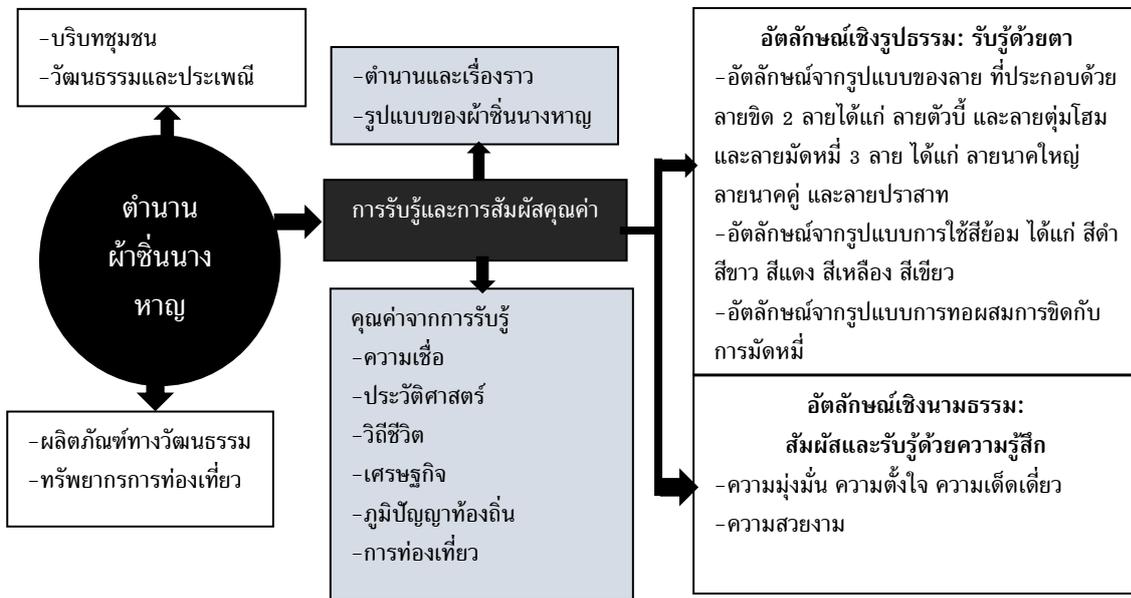

หมายเหตุ. โดย อิศริยาภรณ์ ชัยกุลลาบ และ ไทยโรจน์ พวงมณี, 2567.

กล่าวได้ว่าผ้าชิ้นนางหาญเป็นวัตถุทางวัฒนธรรมที่มีเรื่องราวมาจากตำนานชัดเจน จึงเป็นคุณค่าที่ชาวไทดำและหน่วยงานภาครัฐที่มีบทบาทขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากนำมาใช้ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ และการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนด้วยการนำผ้าชิ้นนางหาญมาเป็นเครื่องมือประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว ด้วยการสร้างจุดขายตามแนวทางการตลาดและสุนทรียศาสตร์ ได้แก่ ตำนาน ความหมายและที่มาของลายผ้า รูปแบบของลายผ้า การย้อมสี กระบวนการทอผสมผสานระหว่างการขีดและการมัดหมี่ การสวมใส่และการแปรรูปผลิตภัณฑ์เพื่อเพิ่มมูลค่า

ภาพที่ 9 แสดงการรับรู้อัตลักษณ์และคุณค่าผ้าชิ้นนางหาญ

หมายเหตุ. โดย ไทยโรจน์ พวงมณี, 2567.

สรุปและอภิปราย

ผ้าชิ้นนางหาญเป็นผ้าทอของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ บ้านนาป่าหนาด จังหวัดเลย เป็นผ้าที่มีเรื่องราวเกี่ยวกับตำนานการทอผ้าของหญิงไทดำ 3 คน 2 คนแรกผู้เริ่มทอเสียชีวิตระหว่างการทอ ส่วนหญิงสาวคนที่ 3 มีความมุ่งมั่นที่จะทอผ้าต่อให้เสร็จจึงกล่าวต่อผีบ้านผีเรือนว่าเมื่อทอผ้าเสร็จจะใส่พานไว้สักการบูชา การที่ผู้หญิงคนที่ 3 มีความมุ่งมั่นที่จะทอผ้าให้แล้วเสร็จ จึงถือว่าเป็นความเด็ดเดี่ยวกล้าหาญ ผ้าที่ทอผืนนั้นจึงถูกเรียกว่า “ผ้าชิ้นนางหาญ” ในอดีตที่ผ่านมาถึงปัจจุบันผ้าชิ้นนางหาญถูกนำมาใช้เป็นองค์ประกอบหนึ่งของพิธีเสนเฮือน ส่วนลายภายในผืนผ้ามีลักษณะเป็นลายชั้น ถูกทอร่วมกับการขัดกับการมัดหมี่ โดยลายที่ปรากฏได้ถูกช่างทอหยิบยืมมาจากธรรมชาติ ดังนั้นลายผ้าชิ้นนางหาญจึงได้แสดงความสัมพันธ์ระหว่างคนปรากฏการณ์ธรรมชาติ จินตนาการและความเชื่อท้องถิ่นเข้าด้วยกัน ได้แก่ ลายนาคใหญ่และลายนาคเล็ก หมายถึง น้ำและความอุดมสมบูรณ์ ลายผีเสื้อ หมายถึงบรรพบุรุษ อนึ่งแต่เดิมนั้นกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำทอผ้าเฉพาะผ้าลายแดงโม และผ้าเปียวเปาะที่ใช้เทคนิคการปัก จากการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาทุกมิติ ได้ส่งผลทำให้หมู่บ้านไทดำ บ้านนาป่าหนาด ถูกทำให้เป็นหมู่บ้านวัฒนธรรมและหมู่บ้านการท่องเที่ยวเชิงวิถีชีวิตและวัฒนธรรม ภาครัฐได้เข้ามาส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการบริหารจัดการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง ได้จัดตั้งกลุ่มการจัดการท่องเที่ยว เน้นการขยายภาพลักษณ์ของผู้หญิงไทดำสวมเสื้อแขนกระบอกสีดำติดกระดุมผีเสื้อ และนุ่งผ้าชิ้นนางหาญมาต้อนรับนักท่องเที่ยว โดยตัวผ้าชิ้นนางหาญก็ถูกนำเสนอผ่านการขายและการผลิตซ้ำเพื่อให้เป็นผลิตภัณฑ์ทางวัฒนธรรมด้วยการใช้ชุมชนเป็นฐานสร้างเศรษฐกิจ

กล่าวได้ว่ากลุ่มชาติพันธุ์ไทดำใช้ผ้าชิ้นนางหาญนั้นเป็นเครื่องมือและทรัพยากรการท่องเที่ยวเพื่อสร้างจุดสนใจให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาเรียนรู้และชื่นชมประเพณี ความเชื่อ วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิถีชีวิตที่แตกต่าง ดังที่ กานต์ฉรัน สีหมากสุก (2565) กล่าวว่า ความพิเศษของผ้าชิ้นนางหาญ

คือหนึ่งผืนมี 5 ลาย และใช้ 2 วิธีการทอคือลักษณะลายขิดและมัดหมี่อยู่ในผ้าผืนเดียวกัน และการเชื่อมโยงเข้ากับประวัติศาสตร์การอพยพ ดังคำกล่าวที่ว่า “มีชาวไทดำบางส่วนนำติดตัวมาจากเมืองแถนในช่วงสงคราม” จึงนับว่าเรื่องดังกล่าวได้สนับสนุนคุณค่าผ้าทอในฐานะวัตถุทางวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับเรื่องราวในอดีตด้วย สำหรับพิสุทธิลักษณ์ บุญโต (2557) นำเสนอว่า ผ้าชิ้นนางหาญถูกผลิตซ้ำให้ปรากฏตัวขึ้นบนพื้นที่บ้านนาป่าหนาด ช่างทอได้แฝงสัญลักษณ์และจิตวิญญาณลงบนผืนผ้า ซึ่งความเป็นตำนานและอัตลักษณ์ของผ้าชิ้นนางหาญที่นำไปเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยว ย่อมทำให้ชุมชนบ้านนาป่าหนาดสามารถดำรงตัวตนอยู่ได้ พร้อมกับรายได้ผ่านการผลิตซ้ำรูปแบบผ้าใหม่ ๆ ได้อย่างยั่งยืน ดังที่ กานต์ฉรัน สีหมากสุก (2565) กล่าวว่า ความงดงามของผ้าชิ้นนางหาญบ่งบอกถึงบทบาทของผู้หญิงในฐานะช่างทอที่ต้องใช้กระบวนการทอเป็นผืนผ้า ที่ช่างทอต้องใช้ความอดทนสร้างสรรค์ขึ้นมา จึงมีคุณค่าความงามควบคู่ไปกับการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาดั้งเดิม เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ และความเชื่อท้องถิ่น ส่วนความเชื่อและวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับการนับถือผี ได้แก่ ผีแถน ผีบรรพบุรุษ ผีบ้านผีเรือน และผีที่อาศัยอยู่ตามต้นไม้ ภูเขา และป่ารก ดังความเชื่อว่า “ผีแถนเป็นทั้งผู้สร้างและทำลายโลก สามารถบันดาลให้มนุษย์มีความโชคร้ายและโชคดีได้” จึงต้องประพฤติปฏิบัติด้วยการเช่นไหว้อยู่เสมอ ส่วนผีเรือนนั้นเป็นผีที่คอยคุ้มครองคนในบ้านให้ร่มเย็นเป็นสุข สำหรับผีบรรพบุรุษนั้น หมายถึงผีพ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยายที่ตายไปแล้ว ซึ่งลูกหลานได้อัญเชิญขึ้นมาไว้ที่ “กะล่อห้อง” หรือที่เรียกว่า “เรือนผี” ซึ่งเป็นพื้นที่เฉพาะ การเข้าไปต้องได้รับอนุญาตก่อน ถ้าฝ่าฝืนถือว่าเป็นการผิดผี จะมีแต่เคราะห์ร้าย ซึ่งพิธีการเช่นไหว้ผีบ้านผีเรือน และผีบรรพบุรุษ ได้ถูกเรียกว่า “พิธีการเสนเฮือน” จึงเป็นวิถีที่มีความงดงามจากความผูกพันระหว่างความเชื่อบรรพบุรุษและพิธีกรรมอย่างแรงกล้า ดังนั้น สุนทรียภาพและอัตลักษณ์จึงสามารถเปลี่ยนผ่านการรับรู้ของบุคคลที่เห็นคุณค่าของผ้าทอจากความกลมกลืน สู่ความมีสัดส่วน และความลงตัว

แม้ว่าอัตลักษณ์ผ้าชิ้นนางหาญจะถูกประกอบสร้างขึ้นจากการผสมผสานลาย 5 ลายที่นำมาจัดวางในลักษณะลายชั้น แต่การสร้างความหมายให้กับผืนผ้าก็ย่อมทำให้ผ้าชิ้นนางหาญได้ถูกยกระดับคุณค่าขึ้นบนฐานของความพิเศษขึ้นมา สอดคล้องกับ คลธรณินทร์ ดิษบรรจง (2563) ที่กล่าวว่า อัตลักษณ์จากลายผ้าทอของชาวไทดำ ได้ถูกแต่งแต้มสีสันให้งดงาม ซึ่งเป็นการใช้ปัญญาสร้างสรรค์เพื่อสื่อสารความคิดความเชื่อภายใต้บริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่ตนเองอาศัยอยู่ ประเด็นนี้ ไทยโรจน์ พวงมณี และคณะ (2565) นำเสนอว่า การมีอัตลักษณ์เฉพาะย่อมนำมาสู่การสร้างมูลค่าได้ ด้วยการสร้างการรับรู้ให้กับคนในชุมชนและนักท่องเที่ยวด้วยการสื่อสารเรื่องราวและรูปแบบที่จับต้องได้ ได้แก่ วิธีการขิดที่เป็นเทคนิคการสะกิด หรือการจัดซ้อนที่ช่างผู้ทอต้องใช้ไม้เก็บขิดมาสะกิดให้เป็นช่วงลายตลอดแนวของหน้าผ้า อย่างไรก็ตาม การปรากฏตัวของผ้าชิ้นนางหาญย่อมสร้างการรับรู้ทางสุนทรียภาพของนักท่องเที่ยวและผู้ซื้อได้ สอดคล้องกับ กานต์ฉรัน สีหมากสุก (2565) ที่กล่าวว่า สุนทรียภาพของผ้าชิ้นนางหาญ มี 2 ด้าน ได้แก่ สุนทรียภาพภายใน เป็นเรื่องคุณค่าทางด้านเรื่องเล่าและสุนทรียภาพภายนอก เป็นเรื่องรูปแบบที่สามารถรู้สึกได้จากการใช้ประสาทสัมผัสของมนุษย์เพื่อรับรู้ถึงความวิจิตรงดงาม ส่วน พิสุทธิลักษณ์ บุญโต (2557) แสดงความคิดเห็นว่า ผ้าชิ้นนางหาญมีคุณค่าในฐานะที่วัตถุทางวัฒนธรรมที่ช่วยสร้างประสบการณ์ความทรงจำร่วมกันของชาวไทดำ จากการอพยพและความเชื่อต่อผีบรรพบุรุษและพญาแถน จึงได้ถูกยกระดับความพิเศษและความน่าอภิลาบางประการที่แตกต่างจากผ้าชนิดอื่น จึงส่งผลต่อราคาจำหน่ายที่

สูงกว่าผ้าทั่วไป สอดคล้องกับสุภาพร วิชัยดิษฐ์ และคณะ (2565) ที่กล่าวว่า ผ้าทอแต่ละผืนเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น มีนัยแฝงอยู่ ได้แก่ องค์ความรู้ ความเชื่อ ศิลปหัตถกรรม ศีลธรรม ประเพณี และวัฒนธรรมที่ผ่านการสั่งสม สืบทอด ปรับปรุง และประยุกต์ใช้มาต่อเนื่อง สิ่งสำคัญที่สร้างการตระหนักรู้และสำนึกร่วมกันคือ ความดั้งเดิมที่มีเงื่อนไขและสัญลักษณ์ที่นำเสนอเป็นองค์รวมอย่างมีดุลยภาพและเอกภาพ จึงเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มาจากการพัฒนาร่วมของสังคมอย่างมีระบบ โดยเฉพาะผ้าชิ้นนางหาญนั้นได้แฝงถึงการมีตัวตนและสายใยความเกี่ยวพันของคนในครอบครัวมานับตั้งแต่อดีต อย่างไรก็ตามการเห็นคุณค่าทางสุนทรียภาพของผ้าชิ้นนางหาญในมิติตำนาน หรือมิติของรูปแบบผ้าทอของคนในและคนนอกนั้น ย่อมเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลทำให้ผ้าชิ้นนางหาญยังคงดำรงอยู่เพื่อบอกเล่าเรื่องราวของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำต่อไป เช่นเดียวกับปัจจัยด้านเศรษฐกิจ สังคมและการท่องเที่ยวก็เป็นเหตุให้ผ้าชิ้นนางหาญได้พัฒนาเปลี่ยนแปลงและปรับตัวให้ก้าวไปสู่การเป็นผลิตภัณฑ์ทางวัฒนธรรมอย่างเต็มรูปแบบ โดยเป้าหมายปลายทางคือสำหรับใช้เป็นของที่ระลึกและสิ่งแทนถึงการเข้ามามีประสบการณ์ร่วมของนักท่องเที่ยวในพื้นที่บ้านนาป่าหนาดและการสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนผ่านการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอัตลักษณ์

รายการอ้างอิง

- กานต์ณริน สีหมากสุก. (2565). สุนทรียะในลวดลายผ้าชิ้นนางหาญของไทดำในเขตบ้านนาป่าหนาด ตำบลเขาแก้ว อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย. *วารสารวิชาการสถาบันพัฒนาพระวิทยากร*, 5(1), 267-277. <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/tmd/article/view/252037>
- คลทธรณัรรัตน์ ดิษบรรจง. (2563). สุนทรียทัศน์ทางพระพุทธศาสนาบนลวดลายผ้าทอของชาวไททรงดำ. *วารสารมหาจุฬาริชาการ*, 8(1), 368-379. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/JMA/article/view/244610>
- ทัศนีย์ภรณ์ งามพรม และ ณัฐภรณ์ รัตนชัยวงศ์. (2563). รูปแบบและการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมพิธีกรรม ฟ้อนกลองตุ้ม. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา*, 8(2), 271-289. <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/Humanties-up/article/view/248188/167093>
- ไทยโรจน์ พวงมณี, ศษสึห์ เจริญสุข และ สุภาวดี สำราญ. (2565). อัตลักษณ์และสุนทรียภาพของหน้ากากผีบั้งเต่าที่ส่งผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวบ้านไฮตาก อำเภอภูเรือ จังหวัดเลย. *วารสารมังรายสาร*, 10(2), 67-81. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/mrsj/article/view/260436/177507>
- นายเล็กคนพันธุ์เลาะ. (2559, 29 ธันวาคม). *ฟ้อนนางหาญผ้าโบราณไทดำ*. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=7BgtEdn_9DI
- พิสุทธิลักษณ์ บุญโต. (2557). *การสร้างบริบทใหม่ให้แก่ชิ้นตอหมี่ของชาวไทดำในพื้นที่ภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทย* [วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหิดล]. <https://dric.nrct.go.th/Search/SearchDetail/282461>
- เพลงเฮือนอ้าย เอ็ม. (2566, 20 ตุลาคม). *แหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาคนไทดำ ผ้าทอมือนางหาญ วิถีชีวิตไทดำ*. Facebook. <https://www.facebook.com/herneyeem>

- ภคพล รอบคอบ. (2563). การสื่อสารเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาและสืบสานการทอผ้าพื้นเมืองของชุมชน บ้านนาป่าหนาด อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย [วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สถาบันพัฒนาบริหารศาสตร์]. NIDA Wisdom Repository.
<https://repository.nida.ac.th/items/f6d00a04-d138-4147-83c9-2058ca270196>
- ลัดดา จิตตคุตตานนท์. (2565). การวิเคราะห์การสื่อสารเชิงวัฒนธรรมเพื่อการผลิตซ้ำตำนานอินทิล. วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้, 10(1), 90-108.
<https://so03.tci-thaijo.org/index.php/liberalartsjournal/article/view/261795/174019>
- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). (2564). ตบม้อน. ฐานข้อมูลเครื่องมือเครื่องใช้พื้นบ้าน.
https://www.sac.or.th/databases/traditional-objects/th/equipment-detail.php?ob_id=170
- สถานีวิทยุเวียดนาม. (2563, 27 มีนาคม). *Khau cú* สัญลักษณ์ด้านความเลื่อมใสบนหลังคาบ้านของชาวเผ่าไตดำในจังหวัดเอียนบ้าย. สถานีวิทยุเวียดนาม - ส่วนกระจายเสียงต่างประเทศแห่งชาติ (THE VOICE OF VIETNAM - VOV WORLD). <https://vovworld.vn/th-TH>
- สุภาพร วิชัยดิษฐ์, ศกลวรรณ คงมานนท์ และ พุรรัตน์ บัวตะมะ. (2565). การเพิ่มมูลค่าภูมิปัญญาผ้าท้องถิ่นสู่การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์. *Journal of Modern Learning Development*, 7(3), 347-364.
<https://so06.tci-thaijo.org/index.php/jomld/article/view/254936/172481>
- อิสริยาภรณ์ ชัยกุลหลาบ และ ไทยโรจน์ พวงมณี. (2561). การศึกษาวิเคราะห์ผ้าชิ้นลายนางหาญของกลุ่มชาติพันธุ์ไตดำ อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย. รายงานสืบเนื่องการประชุมวิชาการของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ครั้งที่ 56. (น. 827-833) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- touronthai ท่องเที่ยว&เกษตร. (2562, 24 ธันวาคม). ความเป็นมาของผ้าทอลายนางหาญ ผ้าชิ้นชาวไตดำ เอือนอ้าย เอ็ม เชียงคาน. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=o9jMNCxjuOs>